

STUDIILE LITERARE ȘI POETICA COGNITIVĂ

Dumitru TUCAN

Universitatea de Vest din Timișoara

dumitru.tucan@e-uvvt.ro

Literary Studies and Cognitive Poetics

DOI: 10.35923/AUTFil.59.16

The present study is a general description of the theoretical project of cognitive poetics and its implications for the study of literature. The main hypothesis is that cognitive poetics is the contemporary continuation of the analytical project of Poetics, with its rich tradition stretching from Aristotle to French Structuralism. As cognitive poetics is principally concerned with the relationship between texts and reading experience, it has contributed significantly to the evolution of literary studies. In this light, the paper identifies the following analytical and theoretical innovations of cognitive poetics: 1) restoring the connection between literary and “natural” languages; 2) removing the politicized dimension of literary studies, influenced by post-structuralism and critical theory (while maintaining, in an exploratory and explanatory sense, a critical perspective on language and literature); 3) elevating the reading experience and the potential variations of “meaning”; 4) establishing connections between the humanist “universalism” of the traditional perspective on literature and modern and postmodern relativism, by assuming a cognitive and cultural explanation of literature; 5) exploring the context and the historical and cultural determinations of literature; 6) innovating upon notional language, necessary for text analysis.

Keywords: *literary studies; cognitive linguistics; cognitive poetics; literary theory*

Într-un volum de sinteză asupra modalităților de abordare a literaturii (Tucan 2007) propuneam o tipologie a studiilor literare, necesară unei

schițe de studiu istoric al modalităților de abordare a literaturii. Observația principală era aceea că o privire sintetică asupra perspectivelor asupra literarului, din Antichitate și până azi, poate identifica trei mari direcții în care s-au manifestat studiile literare – *poetica, retorica și hermeneutica* –, direcții care derivă din două atitudini fundamentale în raport cu textele literare: *analiză și înțelegere* (descrierea și analiza textelor ca premisă necesară pentru interpretare). Fiind conștient de limitările demersului (o astfel de privire tipologică și istorică nu poate fi făcută decât într-o manieră schematică, forțând uneori nuanța specifică din motive de integrare), dar fiind, în același timp, conștient de nevoia unei astfel de sistematizări, am purces la o descriere a liniilor forță și a manifestărilor istorice ale celor trei direcții.

În ceea ce privește prima dimensiune, am început cu o analiză a *Poeticii* aristotelice, în care am subliniat caracterul sistematic și sistematizator al acestui demers încă de la începuturile sale, a cărui temă principală este „literatura ca structură”. În fapt, așa cum observa L. Doležel (1998), manifestările ulterioare ale poeziei reprezintă rafinări ale modelului descriptiv și analitic al acestui text fondator al poeziei occidentale. Trecerea în revistă a manifestărilor istorice ale poeziei (poetica morfologică germană, formalismul rus, structuralismul francez și reflexele sale semiotice) a reprezentat prilejul de a observa caracterul instrumental și metodologic al poeziei, care se va autonomiza odată cu formalismul rus și structuralismul francez, pentru a deveni o parte importantă a proiectului modern al teoriei literare înțeluse ca descriere a structurilor specifice ale literarului și ca proces de rafinare a instrumentarului analitic și a limbajului noțional folosit în discuția asupra textelor literare. Lăsasem în acel moment deoparte un fenomen înrudit care începuse să se manifeste în forță la finalul anilor '90, începutul anilor 2000 – *poetica cognitivă* – o direcție care însă de atunci a dezvoltat abordări noi, extrem de populare, dar mai ales, așa cum încerc să arăt mai jos, utile. Iată de ce îmi propun în paginile următoare o schiță de prezentare a formulei teoretice a poeziei cognitive și a câtorva posibile aplicații ale sale la studiul fenomenului literar.

Poetica cognitivă reprezintă continuarea proiectului analitic asupra literaturii, cu accent important pus pe relația dintre „text” și experiența lecturii. De altfel, nume importante ale acestei noi paradigme subliniază legăturile sale cu formele tradiționale ale retoricii de coloratură pragmatică (de ex. Stockwell 2009), laolaltă cu capacitatea acesteia de a funcționa ca o contrapondere la relativismul cultural-istoric generat de teoria critică și poststructuralism (Richardson, Steen 2002), perspectivă pe care o denumeam una

hermeneutică și care a proliferat lecturile textelor literare din perspectiva identității (Tucan 2007). Perspectiva cognitivă asupra limbajului a derivat în mod natural din preocupările de a depăși viziunea imanentistă asupra limbajului, dominantă până în anii '60, care presupunea existența „obiectivă” a limbii și o configurație sistemică a acesteia¹. Un astfel de prim pas a reprezentat-o perspectiva pragmatică (Benveniste 1966, 1974), întărită de interesul filosofiei limbajului din spațiul anglo-saxon pentru analiza actelor de limbaj (Austin 1962, Searle 1969, 1979). Însă, dacă perspectiva pragmatică atrăgea atenția în special asupra importanței contextului (ca element important pentru fixarea semnificației), perspectiva cognitivă se concentrează asupra unui corpus complex și dinamic de factori care au rol determinant în experimentarea dinamică a limbajului de către indivizi.

Precursorii recunoscuți ai cognitivismului lingvistic sunt Ludwig Wittgenstein (și ideea „asemănărilor de familie” care unesc elementele specifice unei categorii – v. Wittgenstein 2002), semantica pragmatică a actelor de vorbire a lui J. L. Austin și J. Searle, semantica cadrelor cognitive a lui Ch. Fillmore (1985), la care se adaugă influențele venite din teritoriul psihologiei cognitive dezvoltate din anii '60 (mai ales studiile despre memorie și categorizare – v. Barsalou 1992). Toate aceste demersuri atrăgeau atenția asupra faptului că limbajul este o „realitate” dinamică, parte integrantă a activității cognitive (Geeraerts, Cuyckens 2007: 590), a cărei abordare nu poate fi decât una „experiențială” și contextuală. Acolo unde lingvistica denumită mai sus „imanentistă” își propunea căutarea sistemului de reguli care guvernează limbajul, lingvistica cognitivă a început să fie interesată de caracterul complex și flexibil al utilizării limbajului, gândit acum în aspectele sale „naturale”, caracter pe care îl asociază unor elemente de bază ale cogniției ca atenția, percepția, categorizarea, tiparele cognitive etc. Astfel, interesul poeziei cognitive s-a concentrat mai ales asupra aspectului „experiențial” al limbajului în procesele specifice utilizării sale (i. e. limbajul văzut drept comunicare

¹ E vorba în primul rând de structuralism. Acesta, derivat din gândirea lui Ferdinand de Saussure, descrie structurile limbajului pornind de la configurațiile vizibile ale acestuia („structuralismul este în esență «semasiologic», pornește de la forme pentru a stabili funcțiile”, cf. Coșeriu 2000: 133). Un impuls în depășirea acestei dimensiuni imanentiste a reprezentat-o generativismul chomskian care își propunea să descrie și să explice intuiția vorbitorilor unei limbi în a o utiliza („competența lingvistică”). Astfel, teoria lingvistică chomskiană deschidea calea gândirii unei dimensiuni „universaliste” a limbii. Dar generativismul a rămas totuși în căutarea unei utopice gramatici universale, aflate în relație logică cu structurile „obiective” ale realului și separată de funcția sa pragmatică: comunicarea cu ajutorul limbajului natural.

și împărtășire de „experiențe”). Complexitatea derivă din aspectul *corporal* („embodied”/„embodiment”) al „experienței”, care poate fi studiat în aspectele sale fizice, cognitive și socio-culturale și care influențează tiparele conceptuale ce se regăsesc în limbaj. Numai astfel poate fi explorată capacitatea limbajului de a exprima experiențe individuale care pot fi împărtășite (înțelese) de grupuri largi, numai astfel se pot studia mecanismele înțelegerii și generării de sens și defecțiunile acestuia în momentul apariției accidentelor de înțelegere. Nu întâmplător, acesta este motivul pentru care lingvistica cognitivă s-a manifestat mai ales într-o direcție „semantică”, fiind interesată în special de categorizarea metaforică (Lakoff 1987) și de categorizarea prototipică (Barsalou 1992, Taylor 1995), de tiparele imaginare ale experienței și ale limbajului (sau, în alți termeni, de cadrele cognitive/scenariile cognitive – *image schemata, scripts, cognitive frames*) (Fillmore 1985, Johnson 1987, Sanford, Garrod 1981), de metaforele conceptuale (Lakoff, Johnson 2003), de spațiile mentale și mixajul conceptual (Fauconnier 1994) etc. Iar cum una dintre problematicile cele mai importante ale studiului literaturii a fost analiza detaliată a capacității textelor literare de a produce sens, dublată recent de studiul capacităților și elementelor de determinare a „citorului”, surprins în procesul „extragerii” sensului, această paradigmă cognitivă asupra limbajului a fost direcționată recent cu eficiență și capacitate inovatoare, în termeni de „poetică cognitivă”, înspre studiul literaturii².

În fapt, așa cum spune unul dintre cei mai activi poeticieni cognitiști actuali, Peter Stockwell (2009: 2), elementul central al poeziei cognitive, compatibil cu cel al lingvisticii cognitive, este ideea de „realism experiențial”, care reprezintă presupunerea faptului că există o lume cu caracter obiectiv, dar și conștiința că singurul acces la aceasta e posibil doar prin experiențele perceptuale și cognitive. Aceste experiențe au un caracter dual: sunt pe de-o parte *trans-individuale* și *trans-culturale* (pentru că se raportează la modurile comune în care corpurile noastre interacționează cu realul și care determină anumite cadre general valabile în care mintea umană funcționează), iar pe de altă parte sunt *culturale* și *istorice* (pentru că sunt legate de diferențele etnice, religioase, ideologice sau socio-culturale și de manifestarea lor în timp/istorie). Ideea de realism experiențial presupune faptul că în limbaj putem observa manifestarea complexă a acestor mecanisme de determinare experiențială care ne pot spune ceva substanțial (și folositor în

² Reuven Tsur este creditat ca fiind cel care folosește primul această sintagmă în cercetările sale care combină teoria literară (în aspectul său analitic și ajutată de lingvistica cognitivă), psihologia și filosofia limbajului (a se vedea, de exemplu, Tsur 1992).

sensul analitic al cuvântului) despre capacitățile noastre cognitive (dar mai ales despre limitări), despre relația noastră cu limbajul (și despre elementele generatoare de complexitate implicate în această relație), despre capacitatea noastră de reacție la stimulii textuali/discursivi, văzută ca înțelegere și interpretare, despre procesele mentale implicate în relația cu limbajul etc.

În ceea ce privește literatura, specificul acesteia a fost întotdeauna legat de creativitate (lingvistică, imaginară, structurală, semantică). Acest fapt este și cel mai important dintre motivele pentru care limbajul literaturii a fost analizat ca o subvariantă estetică a limbii, oarecum separată de limbajul obișnuit, sau, cum îl denumește lingvistica și poetica cognitivă, „natural”. Poetica cognitivă e o soluție de ieșire din această dualitate tradițională estetic – non-estetic, prin observația esențială că „limbajul natural” e el însuși creativ și capabil de metamorfoză, datorită legăturii sale cu procesele sale cognitive și grație inserției culturale (limbajul e folosit în contexte specifice). Pe de altă parte, chiar dacă textele literare sunt privite ca artefacte, lectura este un proces natural, iar poetica cognitivă își propune să fie un instrument pentru înțelegerea problemelor de relaționare literară derivate din problematica studiului lecturii (valoare, statut, înțeles, relație text-context, utilizări, prejudecăți de receptare etc.). Poate și din cauza acestei concentrări asupra „lecturii” (și, implicit, a proceselor cognitive implicate în aceasta), pentru poetica cognitivă este crucială ideea de *context*. Contextul este important în raport cu înțelesul pentru că acesta din urmă este întotdeauna cel puțin nuanțat, dacă nu modificat substanțial, de context. De altfel înțelegerea însăși este o „interpretare adecva(n)tă” în raport cu contextul (Tucan 2011), elementul care imprimă variabilitate și complexitate de sens discursivității fiind unul dintre cele trei elemente ale mecanismului de înțelegere, „competența culturală”, element care nu poate fi studiat decât ca „încadrare” contextuală a limbajului. Legătura cu capacitatea difuză a literaturii de a produce sens e inevitabilă: interpretarea textelor e ea însăși o „înțelegere” (adică o identificare contextuală de sens), ale cărei caracteristici sunt însă dinamice, pentru că interpretarea înseamnă *transcontextualizare culturală și istorică*. Astfel, concentrându-se asupra legăturilor dintre limbaj, cogniție și variațiile istorice și culturale, „poetica cognitivă are potențialul de a oferi o explicație unitară atât interpretărilor individuale, cât și interpretărilor împărtășite de grupuri, comunități sau culturi” (Stockwell 2002: 5). Iar din acest punct de vedere, așa cum observă același Peter Stockwell, poetica cognitivă permite reevaluarea categoriilor care permit lectura și analiza literară, și, în același timp, așa adăuga eu, nu numai că explică variabilitatea

acestora, ci permite și analiza legăturilor specifice dintre texte și configurațiile culturale ale contextelor în care se face receptarea și revalorizarea. Acest lucru este posibil datorită faptului că noțiunea de context are, în viziunea cognitivă, o dublă sau chiar triplă determinare: o *dimensiune personală (experiențială)*, în care datele individualului se amestecă cu determinările înnăscute ale umanului (i.e. rădăcinile corporale ale percepției, limbajului etc.), și o dimensiune (*socio-*)*culturală* (variabilă istoric). Iată că poetica cognitivă permite o abordare a culturalului în care analiza structurilor ideologice nu e direcționată exclusiv de impulsul critic, contestatar și militant (ca în studiile culturale sau în hermeneuticile derivate din gândirea post-structuralistă), ci înseamnă mai degrabă o dorință de înțelegere a proceselor cognitive și a relației acestora cu limbajul și proiecțiile sale culturale³.

Această înțelegere pornește în poetica cognitivă de la elementele nucleice ale „literarului”, mai precis de la limbajul literaturii, studiat în mod tradițional ca „stil” și potențial estetic. Perspectiva cognitivă vede limbajul literar în continuitatea limbajului „natural”, creativ el însuși, așa cum o dovedesc, de exemplu, metaforele conceptuale (Lakoff, Johnson 2003). Esențial din acest punct de vedere va fi astfel nu identificarea și îndosărirea caracteristicilor speciale ale limbajului estetic, ci studiul procesului prin care elementele figurale capătă *proeminență* și fac apel la *atenția* cititorului, proces în care esențială este interacțiunea dintre „figură” și „fundal” (figure/ground), care va genera „calitatea experiențială” a literaturii, sau în cuvintele lui Stockwell (2009), *textura* (texture) specială a acesteia. Atenția și legătura sa cu *dinamica figură – fundal* sunt elemente importante într-o teorie cognitivă a lecturii. O discuție asupra acestora poate explica nu numai empatia cititorului în raport cu textul (element nucleic al unei posibile estetici cognitive), ci și o perspectivă critică asupra determinărilor culturale ale „atenției”. Nu de puține ori citim urmărind ceea ce știm deja că trebuie să vedem. Din acest punct de vedere stereotipurile, prejudecățile, obișnuințele, modalitățile automatizate de decupare a elementelor observate într-un text sunt parte a modului în care cultura (școala, în primul rând) educă atenția cititorului. Textele literare pot fi gândite, din acest punct de

³ Înțeleg noțiunea de cultură în sensul antropologic al cuvântului: cultura ca structură imaginar-simbolică de natură complexă care guvernează practicile sociale implicite și explicite ale unui grup și care se manifestă în structurile civilizaționale și în dominantele intelectuale ale acestuia. Potențialul imens al diferențelor dintre grupuri, observat de antropologia modernă începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a făcut ca acest sens antropologic al culturii să nu poată fi decât plural și relativ (cf. Barnard, Spencer 2002: 206). Pentru o istorie a gândirii antropologice asupra culturii a se vedea Moore 2009.

vedere, ca regăsindu-se la granița dintre *automatizare* și *defamiliarizare*, o graniță aflată mereu în schimbare datorită variabilelor culturale⁴. O contribuție majoră la această problematică poate aduce și interesul poeticii cognitive în privința schemelor conceptuale (sau, în alți termeni, a scenariilor/cadrelor cognitive⁵). Acestea sunt structuri conceptuale care sunt actualizate în cazul lecturii (interacțiunii cu discursul) pentru a ajuta înțelegerea și au determinări situaționale, emoționale/personale, instrumentale etc. Cadrele manifestării literarității și relația cu comunitatea de cititori depind și de aceste scheme imaginare, textuale și stilistice, care reprezintă bazele contextualizărilor culturale ale textelor literare. Unele texte prezervă cadrele în care se manifestă literarul, altele le defamiliarizează⁶. De la aceste idei se poate porni în direcții extrem de profitabile pentru cercetarea literară în general, cu relevanță inclusiv pedagogică: relația dintre automatismele de lectură și cultură (educație), *empatie* și *dispatie* în relația cu textul literar, dialectica automatism/defamiliarizare în evoluția istorică a ideii de literatură sau în evoluția tipurilor discursive literare etc.

O altă dimensiune de care este interesată poetica cognitivă este aceea a procesului de *categorizare*, mai precis a modului în care organizăm lumea din jurul nostru pentru a ne crea o hartă necesară orientării. Această hartă este vizibilă în primul rând în limbaj și în „produsele” discursive ale sale. Pornind de la premisa că rațiunea, percepția, emoția, opinia și intuiția sunt „corporale” (își au fundamentul în interacțiunea și experiența corporală a umanului în raport cu lumea), lingvistica și poetica cognitive au fost interesate să exploreze fenomenul „categorizării” ca fenomen cognitiv cu caracteristici procesuale, în care categoriile complexe se reclamă de la scheme conceptuale cu funcționare culturală. În principiu, baza activității de categorizare este *prototipizarea*, mai precis capacitatea de a defini o categorie pornind de la un prototip care funcționează ca punct de referință aflat în centrul unei structuri radiale. Relația dintre prototip și elementele care gravitează structura *radială* a acestuia e o relație de *asemănare de familie*

⁴ Dacă formalistii ruși, îndeobște Șklovski, vedeau defamiliarizarea (ostranenie) ca fiind calitatea esențială a literaturii, o făceau din interiorul unui context literar aflat într-o profundă schimbare (modernitatea estetică și obsesia experimentului radical). Clasicizarea avangardei și a tentației experimentale (Călinescu 2017) a făcut ca această graniță să se deplaseze în mod esențial, postmodernitatea fiind mai degrabă interesată de recuperarea ironică a tradiției.

⁵ *Schema* (Stockwell 2002), *scenarios* (Sanford, Garrod 1981), *cognitive frames* (Fillmore 1985).

⁶ O bună discuție despre această dinamică se regăsește la Cook 1994.

(Wittgenstein 2003: 132-133), o relație fluidă care are capacitatea de a face posibilă gândirea unor atribute comune. Atunci când însă atributele a două sau mai multe categorii se amestecă, ia naștere un model conceptual sau *model cognitiv*, pe care poetica cognitivă îl asociază unor tipare generale care se manifestă sau se actualizează în limbaj (scheme imaginare – „image schema”, Johnson 1987). Limbajul poartă așadar semnele modurilor specifice în care cogniția se raportează la real, dar uzul său e și cultural. Astfel, studiul limbajului (incluzând aici și pe cel literar) poate fi util pentru a analiza relația dintre factorii complecși (cognitivi, individuali și culturali deopotrivă) care determină modelele cognitive larg împărtășite care, luând în seamă caracterul plural și relativ al contextelor culturale, pot fi denumite mai degrabă *modele culturale*. De obicei modelul cultural este definit drept o rețea de cadre cognitive (v. supra) care funcționează în interiorul unui grup sau al unei structuri de natură culturală (cultură/sub-cultură etc.) (Kovecses 2006)⁷.

Analiza procesului de categorizare și a prototipurilor poate fi utilă pentru o serie de discuții teoretice privitoare la literatură, dintre care cea mai importantă este aceea a genului literar și a manifestărilor sale în istorie și cultură. Atât granițele genului, cât și configurațiile sale estetice și culturale sunt fluide, discuția teoretică despre genuri putând fi văzută ca un exemplu de categorizare prototipică: o formă sau un text exemplar se află în centrul categoriei, pentru ca de-a lungul unui model radial să se regăsească texte sau tipuri de texte de natură hibridă. O astfel de abordare ar permite atât explorarea culturală și diacronică a categoriei genului (cu studii de caz specifice), cât și a studiului proceselor de hibridizare generică. De asemenea, *studiul modelelor culturale* poate fi benefic pentru o discuție despre elementele care unesc la nivel valoric și strategic *comunitățile interpretative* (comunitățile discursive) care reprezintă elementele active de preservare a canonului și a dominantelor teoretice de a privi literatura în interiorul unei culturi. Filoane de explorat în această direcție sunt și analizele structurilor literare din perspectiva dominantelor modelului cultural. Iar o contribuție majoră la această problematică poate fi adusă de o discuție asupra deicticelor cognitive. Deicticelor li se atribuie, în general, calitatea de a ancora contextual discursul. La acest fapt poetica cognitivă conectează elementele deictice viziunii corporale a percepției. Structurile literare (mai ales cele ficționale) fac posibilă

⁷ Antropologia culturală însăși a recunoscut faptul că o cultură poate fi înțeleasă ca o structură în care funcționează înțelegeri comune ale lumii (D'Andrade 1995, de exemplu), cu alte cuvinte, un *model cultural*.

o *proiecție deictică* (au capacitatea de a cere cititorului să se proiecteze în punctul de vedere al celuilalt). Această discuție despre „proiecția deictică” poate genera reconfigurări importante în ceea ce privește problemele de naratologie: problema planurilor de referință care permit identificarea diferitelor instanțe ale textului narativ, problema personajului și a punctului de vedere etc. Acestea ar putea împărsăpa discuția despre narațiune (literară sau nu) și ar reprezenta un bun instrumentar analitic de analiză a textelor ficționale în dinamica lor spațio-temporală, cu relevanță în discuția despre modelele culturale și despre variațiile, semnificațiile și interferențele de la nivelul acestora.

Vorbind despre ficțiune (adică despre generarea de lumi imaginare), poetica cognitivă explică această funcție a literarului prin recursul la capacitatea limbajului de a crea *spații mentale* de diferite tipuri, care se intersectează pentru a genera structuri și efecte specifice de lumi posibile⁸. Teoria lumilor posibile, combinată cu o teorie a spațiilor mentale poate avea relevanță pentru problematicile literare legate de *referențialitate*, *adevăr/falsitate* discursivă, „realism” (cultural sau experiențial), contrafactualitate etc. *Spațiile mentale* (*mental spaces*, cf. Fauconnier 1994) sunt proiecțiile cognitive pe care le facem (și care se manifestă în limbajul creativ sau natural, deopotrivă) pentru a negocia înțelegerea „realității”, inclusiv pe aceea „imaginată”. Spațiile mentale se manifestă ca „pachete conceptuale” (Kövecses 2006: 250) care sunt actualizate în diferitele momente ale utilizării limbajului (receptarea sau utilizarea acestuia). Astfel, acestea nu se pot manifesta decât interferând între ele, rezultând ceea ce se numește în lingvistica și poetica cognitivă mixaj conceptual/compozit conceptual (*conceptual blending*⁹). Integrarea a două sau mai multe spații generează fenomene dinamice de factură creativă la nivelul limbajului „natural” ca *metafora*, *parabola* (alegoria), care reprezintă bazele reconfigurării cognitive a „realului”. Nu întâmplător, acesta este și baza teoretică pe care s-a clădit o teorie cognitivă a metaforei (Lakoff, Johnson 2003, Turner, Fauconnier 1995 etc.)¹⁰, dar și o teorie a *literaturii ca parabolă* (Turner, 1996, Stockwell, 2002), în esență o viziune care conectează dimensiunea cognitivă și problema interpretării. Aceasta, plecând de la observația că „orice realitate pre-reprezentățională

⁸ Naratologia lumilor posibile are deja o tradiție respectabilă în studiile literare (Doležel 1988, Pavel 1986, Semino 1997, Ryan 1991 etc.).

⁹ Despre mixajul conceptual a se vedea Fauconnier 1994, 1997 și Turner 1996.

¹⁰ Perspectiva cognitivă plasează metafora în centrul manifestărilor limbajului și gândirii în general (Stockwell 2002: 105), fiind atentă la relația dintre expresia lingvistică și conținutul conceptual, rezultatul unui mixaj conceptual.

există cu certitudine, dar este imposibil de accesat¹¹” (Stockwell 2002: 122) din cauza configurațiilor cognitive implicate în percepție, valorizare și reprezentare, își asumă o analiză (și o interpretare) a literaturii ca sublimare a unui model cognitiv. Astfel, ceea ce proiectează literatura este o modalitate specifică (nouă sau reiterativă) de reconfigurare a cogniției și de inserție a acesteia în structura modelului cultural. Din acest punct de vedere, literatura este un act de „proiecție parabolică” (Stockwell 2002: 125), adică o (re)construcție a experienței cognitive și culturale. Toate aceste considerații, succint prezentate mai sus, pot fi relevante atât pentru noțiunea de interpretare, cât mai ales pentru o discuție asupra noțiunii de „realism” literar. Poeticile „realiste” sau mimetice (în sensul istoric sau trans-istoric) sunt fundamentate pe o teorie a identității dintre lumea „reală” și lumea „imaginată”, identitate ancorată stilistic, imaginar, valoric și generic în modelele culturale ale unei epoci anume. Poeticile anti-mimetice, la rândul lor, sunt fundamentate pe o negare a acestor elemente de identificare. Sunt fundamentate, așadar, pe o experiență a negării, ale cărei rezultate devin, eventual, premisa transgresivității literare și a reînnoirii modelului cultural. Dar fiecare are la bază o dimensiune experiențială, chiar dacă direcționările sunt fundamental diferite. Și fiecare dintre ele se raportează într-un fel anume la modelul cultural de la care se reclamă (în termeni de identificare sau negare). Această observație poate fi un punct de plecare într-o discuție despre diversele posibilități de problematizare a tentațiilor mimetice ale literaturii. Miza ar fi atât inventarierea și analiza diverselor tipuri de valorizări „realiste” ale literaturii (realism cultural, realism experiențial, realism emoțional, realism cognitiv etc.), cât și o discuție critică asupra noțiunilor asociate acestor tipuri de valorizări (care pot fi gândite și în termeni de strategii de lectură): problema *autenticității* (istorice, experiențiale, culturale, cognitive), problema *emoției transfigurate* în literatură/problema efectelor de natură emoțională ale lecturii, problema identificării cu personajul literar etc.

Acestea sunt doar câteva dintre liniile forță ale manifestărilor poeticii cognitive în raport cu studiile literare. Dacă ar fi să rezum avantajele „teoretice” și „analitice” ale poeticii cognitive (P.C.), aș spune că: 1). P. C. reface legătura dintre limbajul literar și cel „natural” (discursivitatea literară și cea „naturală”), legătură pe care fenomenul literar o explorează intens din zorii modernității estetice și până astăzi; 2). P. C. depășește dimensiunea politizată (identitară) a studiilor literare influențate de post-structuralism și teoria critică, păstrând în același timp o perspectivă critică (în sens exploratoriu și

¹¹ „Any pre-representational reality might exist but is literally unthinkable”.

explicativ) asupra limbajului și a literaturii. 3). E atentă la experiența lecturii și la variațiile posibile ale „înțelesului” literar. 4). Face legătura dintre „universalismul” umanist al perspectivei tradiționale asupra literaturii și relativismul modern și postmodern, asumându-și ca miză explicația în termeni cognitivi și culturali a unui fenomen profund procesual – literatura, a cărei trăsătură fundamentală este aceea dată de capacitățile sale transgresive; 5). E atentă la context și la determinările istorice și culturale ale literaturii, pe care le citește într-o cheie experiențială, adecvată unui potențial interes general uman în ceea ce privește produsele literare; 6). Poate reîmprospăta limbajul noțional necesar analizei textelor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

- BARNARD, Alan & SPENCER, Jonathan 2002: *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, London, New York, Routledge.
- BARSALOU, Lawrence W. 1992: *Cognitive Psychology: An Overview for Cognitive Scientists*, Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum.
- BENVENISTE, Emile 1966, 1974: *Problèmes de linguistique générale*, vol. I, 1966, vol. II, 1974, Paris, Gallimard.
- CĂLINESCU, Matei 2017: *Cinci fețe ale modernității*, traducere de Tatiana Pătruțescu și Radu Țurcanu, Iași, Polirom.
- CHOMSKI, Noam 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, MIT Press.
- COOK, Guy 1994: *Discourse and Literature*, Oxford, Oxford University Press.
- COȘERIU, Eugeniu 2000: *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, *Cuvânt înainte* de Mircea Borcilă, Chișinău, Arc.
- D'ANDRADE, Roy 1995: *The Development of Cognitive Anthropology*, Cambridge, Cambridge University Press.
- DOLEŽEL, Lubomir 1988: *Mimesis and possible worlds*, in „Poetics Today”, 9 (3): p. 475-97.
- DOLEŽEL, Lubomir 1998: *Poetica occidentală*, traducere de Ariadna Ștefănescu, postfață de Călin-Andrei Mihăilescu, București, Univers.
- FAUCONNIER, Gilles 1994: *Mental Spaces*, Cambridge, Cambridge University Press.
- FILLMORE, C. J. 1985: *Frames and the Semantics of Understanding*, in „Quaderni di Semantica”, Vol. 6, No. 2, 222-254, December 1985.

- GEERAERTS, Dirk & CUYCKENS, Hubert 2007: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford University Press.
- JOHNSON, Mark 1987: *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*, Chicago, IL, University of Chicago Press.
- KÖVECSESES, Zoltán 2006: *Language, Mind, and Culture*, Oxford, New York, Oxford University Press.
- LAKOFF, George 1987: *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago, IL, University of Chicago Press.
- LAKOFF, George & JOHNSON, Mark 2003: *Metaphors we live by*, Chicago and London, Chicago University Press.
- MOORE, Jerry D. 2009: *Visions of Culture. An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*, Lanham, New York, Toronto, Plymouth, UK, Altamira Press.
- PAVEL, Thomas 1986: *Fictional Worlds*, Cambridge, Harvard University Press.
- RICHARDSON, Alan & STEEN, Francis F. 2002: *Literature and the Cognitive Revolution: An Introduction*, in „Poetics Today” 23(1), p. 1-8.
- RYAN, M.L. 1991: *Possible Worlds: Artificial Intelligence and Narrative Theory*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.
- SANFORD, A.J. & GARROD, S.C. 1981: *Understanding Written Language*, New York, Wiley.
- SEARLE, John R. 1969: *Speech Acts. An Essay in The Philosophy of Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SEARLE, John R. 1979: *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SEMINO, Elena 1997: *Language and World Creation in Poems and Other Texts*, London: Longman.
- STOCKWELL, Peter 2002: *Cognitive Poetics. An Introduction*, London, New York, Routledge.
- STOCKWELL, Peter 2009: *Texture. A Cognitive Aesthetics of Reading*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- TAYLER, John 1995: *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford, Clarendon Press.
- TSUR, Reuven 1992: *Toward a Theory of Cognitive Poetics*, Amsterdam, North-Holland.
- TSUR, Reuven 2017: *Poetic Conventions as Cognitive Fossils*, Oxford University Press.
- TUCAN, Dumitru 2007: *Introducere în studiile literare*, Iași, Editura Institutul European.

- TUCAN, Dumitru 2011: *A înțelege și a interpreta (I, II)*, in „Transilvania”, nr. 5/2011, p. 64-68 și nr. 3-4/2011, p. 70-74.
- TURNER, Mark 1996: *The Literary Mind: The Origins of Thought and Language*, Oxford: Oxford University Press.
- TURNER, Mark & FAUCONNIER, Giles 1995: „Conceptual integration and formal expression”, *Metaphor and Symbolic Activity*, 10(3): p. 183-203.
- WITTGENSTEIN, Ludwig 2002: *Cercetări filosofice*, traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta în colaborare cu Adrian-Paul Iliescu, București, Humanitas.